

Luigi Giussani – *Zmysł religijny* (2000) – notatki tematyczne

Aktualizacja: 17 XI 2025

1. Nowe idee i reinterpretacje w *Zmyśle religijnym* Giussaniego

- **Wiara a rozum:** Giussani podkreśla nierozzerwalny związek wiary i rozumu, przeciwstawiając się współczesnej tendencji do ich rozdziału. Wskazuje, że nowożytna mentalność zubożyła pojęcie rozumu, redukując je do wąskich kategorii empirycznych – wszystko, co nie mieści się w tych ramach, bywa uznawane za „irracjonalne”. Tymczasem prawdziwy **rozum** to pełne **otwarcie na całą rzeczywistość**, zdolność dostrzegania związków i implikacji istnienia – taka szeroka racjonalność stanowi o istocie człowieczeństwa. Wiara zaś jest odpowiedzią na fundamentalne pytania ludzkiego rozumu; nie sprzeciwia się mu, lecz zakłada jego naturalne poszukiwanie sensu.
- **Zmysł religijny jako wymiar osoby:** Autor ukazuje, że **pytania o sens i ostateczny cel** stanowią wrodzony element struktury ludzkiej egzystencji, a nie jedynie efekt kultury czy wychowania. Człowiek – aby zrozumieć siebie – **nie może uniknąć pytań natury religijnej**, nawet jeśli próbuje je zagłuszyć; w decydujących momentach życia pytania te i tak powracają z mocą. Giussani definiuje „zmysł religijny” jako zdolność rozumu do wyrażenia swej najgłębszej natury poprzez **stawianie pytań ostatecznych** – jest to podstawowy „locus” **świadomości istnienia** w człowieku, wpisany w każdego z nas jako nieusuwalne pragnienie odkrycia ostatecznego sensu rzeczywistości.
- **Prym at doświadczenia*:* Giussani nadaje nowe znaczenie pojęciu doświadczenia w religii.** Twierdzi, że autentyczne doświadczenie polega nie tyle na samym działaniu czy rejestrowaniu faktów, ile na zrozumieniu ich sensu i znaczenia. Dlatego również doświadczenie religijne **należy analizować od wewnątrz – wychodząc od własnych przeżyć i pytań – zamiast jedynie przez zewnętrzne badanie rytuałów czy historii religii.** Takie podejście chroni przed wyobcowaniem wiary: kryterium prawdy** musi być odnalezione wewnątrz nas samych, w naszej ludzkiej naturze (danej od Stwórcy), a nie narzucone z zewnątrz. W ten sposób religia staje się osobistym poszukiwaniem

prawdy, zakorzenionym w uniwersalnych ludzkich doświadczeniach, a nie tylko zbiorem zewnętrznych nakazów.

- **Szersza rozumność (racjonalność egzystencjalna):** Giussani poszerza kategorię rozumu, wskazując na istnienie **racjonalności egzystencjalnej** i moralnej. Zauważa, że nie wszystko, co rozumne, daje się sprowadzić do ścisłego dowodu naukowego. Oprócz formalnej logiki istnieje rozumność oparta na doświadczeniu życia: na intuicjach sumienia, poczuciu sprawiedliwości, miłości, zaufaniu do świadectwa – czyli na tym, co pozwala osiągać **pewność moralną** w sprawach ludzkich mimo braku dowodu empirycznego. W tym ujęciu **wiara** jawi się jako akt rozumu praktycznego (egzystencjalnego) – forma uzasadnionej **pewności moralnej**. Giussani podkreśla, że bez takiej „*metody poznania przez wiarę*” (ufności wobec prawd, których nie da się w pełni udowodnić eksperymentalnie) **rozwój ludzkiego poznania i kultury w ogóle nie byłby możliwy**. Wiara religijna stanowi zatem racjonalną odpowiedź na najgłębsze wymagania i intuicje ludzkiego ducha, choć nie poddaje się weryfikacji czysto naukowej.

2. Nowy wkład Giussaniego w teologię pastoralną (wychowanie religijne i ewangelizacja w świecie zsekularyzowanym)

- **Rozumne zakorzenienie wiary:** Giussani wnosi w teologię pastoralną postulat **intelektualnego pogłębienia wiary** jako odpowiedź na wyzwania sekularyzacji. Już w latach 50. dostrzegł niebezpieczeństwo, że wielu młodych katolików **przylgnęło do wiary tylko formalnie**, bez osobistego zrozumienia jej treści i bez związku z życiem. Przewidział „dramat zredukowania Faktu chrześcijańskiego do czysto zewnętrznych poczynąń” – czyli sprowadzenia chrześcijaństwa do rytuałów i tradycji pozbawionych żywego znaczenia. W takiej sytuacji wiara, **pozbawiona rozumowych podstaw**, łatwo degeneruje się w sam sentiment, stając się dla człowieka nieatrakcyjna i **pozbawiona wpływu na rzeczywistość**, podporządkowana dominującej świeckiej mentalności. Giussani reaguje na to, domagając się przywrócenia w duszpasterstwie **pasaż intelektualnej i egzystencjalnej głębi** – ukazywania realnej sensowności wiary. Od początku swojej działalności dydaktycznej starał się z pasją **ukazywać młodym „oczywistość rozumności chrześcijaństwa”** jako antidotum na pusty formalizm religijny.

- **Nowa pedagogia religijna (wychowanie przez pytanie):** W kontekście wychowania religijnego Giussani proponuje metodę zakorzenioną w personalizmie i doświadczeniu. Zamiast narzucać uczniom gotowy zestaw doktryn, stara się **obudzić w nich pytania i autentyczne pragnienie prawdy**, tak aby sami odkrywali odpowiedzi. Kładzie nacisk na **wychowanie do wolności** rozumianej jako **odpowiedzialność** – zdolność udzielenia odpowiedzi na wezwanie rzeczywistości i prawdy. Taka pedagogia obejmuje m.in. kształtowanie **postawy uważności i otwartości**: uczeń ma nauczyć się dostrzegać wszystkie czynniki rzeczywistości bez uprzedzeń i przyjmować prawdę, która puka do drzwi jego świadomości. **Wychowanie do postawy pytającej** oznacza zaś pielęgnowanie pierwotnej ciekawości i *głodu sensu*, jakie natura zaszczerpiła w człowieku – według Giussaniego **postawa oczekiwania i stawiania pytań** to wrodzona „pieczęć” ludzkiej duszy od dzieciństwa po dorosłość. Nauczyciel powinien więc zachęcać do realnego poszukiwania odpowiedzi (a nie cynicznego sceptycyzmu); **prawdziwe poszukiwanie zakłada bowiem w człowieku nadzieję, że odpowiedź istnieje**. Tak uformowana młodzież podchodzi do wiary nie bezrefleksyjnie, lecz jako do **osobiście przeżytej prawdy**, odkrytej w dialogu własnych pytań z Objawieniem.
- **Ewangelizacja w kulturze zsekularyzowanej:** Giussani proponuje model ewangelizacji „od wewnątrz” **współczesnej kultury**. Zamiast ograniczać religię do kościelnych kręgów, podkreśla potrzebę **obecności wiary we wszystkich sferach życia** świeckiego. Chrześcijanie – zwłaszcza świeccy – powinni przenikać Ewangelią **całość ludzkiej egzystencji**: miłość i przyjaźń, pracę i naukę, sztukę, ekonomię, zaangażowanie społeczne i polityczne. Taka wizja wyprzedziła ideę nowej ewangelizacji, kładąc nacisk na **świadeństwo życia**: to w zwyczajnych kontekstach społecznych wiara ma ukazywać swoją rozumność i moc przemiany. Giussani, zakładając ruch *Comunione e Liberazione*, dał przykład duszpasterski **włączenia wspólnot świeckich w misję Kościoła** – ruch CL, obecny w kilkudziesięciu krajach i uznany przez Stolicę Apostolską, angażuje ludzi świeckich do życia Ewangelią na co dzień i głoszenia jej w sercu zsekularyzowanego społeczeństwa. Jego podejście pokazuje, jak teologia pastoralna może łączyć ortodoksję z **kreatywnymi formami ewangelizacji**, wychodząc naprzeciw ludziom żyjącym w kulturze laickiej.

3. Definicje kluczowych pojęć (Giussani, *Zmysł religijny*)

- **Zmysł religijny:** wrodzona zdolność człowieka do stawiania **pytań ostatecznych** i poszukiwania ostatecznego sensu. Giussani nazywa zmysł religijny „**wymiarem**” **ludzkiej świadomości istnienia** – jest to zdolność rozumu do wyrażenia swej najgłębszej natury w pytaniu o początek i przeznaczenie wszystkiego. Innymi słowy, zmysł religijny to fundamentalne **pragnienie absolutnego sensu**, obecne w każdym człowieku i skłaniające do refleksji nad celem życia, cierpienia, moralności itp.
- **Doświadczenie religijne:** **osobiste spotkanie** człowieka z Tajemnicą (Bogiem) lub odniesienie do sacrum w życiu, które angażuje całą osobę (rozum, wolę, uczucia). Według Giussaniego doświadczenie – także religijne – polega na **uchwyceniu znaczenia** doświadczanych zdarzeń, nie tylko na samym fakcie ich przeżycia. Stąd badanie doświadczenia religijnego musi rozpoczynać się **od wewnątrz**, od świadomości własnych przeżyć i pytań, jakie rodzą się w obliczu Boga. Autentyczne doświadczenie religijne to takie, które prowadzi do odkrycia sensu i obecności Bożej w życiu jednostki – nie ogranicza się do rytuału, lecz przemienia osobę od środka (np. poprzez modlitwę, nawrócenie, poczucie obecności Boga).
- **Egzystencjalna racjonalność:** podejście do rozumu i poznania uwzględniające **całość ludzkiej egzystencji** (nie tylko fakty empiryczne, ale i doświadczenie sensu, wartości, relacji). Termin ten opisuje **rozumność praktyczną** zakorzenioną w życiu: Giussani wskazuje, że to, co naprawdę racjonalne, to nie tylko to, co można ściśle udowodnić naukowo, ale także to, co odpowiada **podstawowym wymogom serca i sumienia** człowieka. Racjonalność egzystencjalna obejmuje więc m.in. zdolność uznania pewnych prawd na zasadzie **pewności moralnej** (np. ufność wobec osób, intuicja dobra i zła, sens poszukiwań), które są rozumne, choć nie poddają się pełnej demonstracji. Dla Giussaniego wiara religijna jest właśnie aktem takiej racjonalności egzystencjalnej – rozumnym przyłgnięciem do Tajemnicy w oparciu o dowody egzystencjalne (zgodność z pragnieniem prawdy, świadectwo innych, doświadczenie wspólnoty itp.), a nie ślepym irracjonalnym skokiem.

- **Hipoteza sensu:** założenie (wstępna **hipoteza robocza**), że w rzeczywistości **istnieje ostateczny sens i cel**, który może zostać odkryty. Giussani podkreśla, że *realne* poszukiwanie prawdy wymaga przyjęcia takiej hipotezy: **człowiek szukający musi wierzyć, że jest co znaleźć** – inaczej zaniecha poszukiwań. *Hipoteza sensu* oznacza zatem otwartość na możliwość, że nasze życie ma obiektywny cel (nadany przez „Kogoś Innego”), w przeciwieństwie do hipotezy absurdu, która zakłada, że rzeczywistość jest złudzeniem lub chaosem. Giussani wskazuje, że spośród dwóch skrajnych założeń – że **świat stworzony jest przez Kogoś lub że jest pozbawiony znaczenia** – **pełniej odpowiada ludzkiemu doświadczeniu to pierwsze**. W wychowaniu chrześcijańskim hipoteza sensu przejawia się jako zachęta, by młodzi **zakładali istnienie pozytywnej odpowiedzi** na pytania życia (istnienia Boga, prawdy, dobra), co czyni ich poszukiwania autentycznymi i otwartymi na wiarę.

4. Aktualność podejścia Giussaniego w świetle dokumentów Kościoła

- *Evangelii Gaudium* (2013, papież Franciszek) – Papież zwraca uwagę na wyzwania **sekularyzacji**, która spycha wiarę do sfery prywatnej i subiektywnej. „*Proces sekularyzacji usiłuje zredukować wiarę i Kościół do wymiaru prywatnego*”, co – przez odrzucenie transcendencji – prowadzi do osłabienia etyki i rozprzestrzeniania relatywizmu. Franciszek wzywa do **nowej ewangelizacji** kultur, co zbiega się z intuicją Giussaniego: jego postulat rozumowego komunikowania wiary i obecności chrześcijan we wszystkich obszarach życia odpowiada potrzebie głoszenia Ewangelii we współczesnym, zlaicyzowanym społeczeństwie.
- *Redemptoris Missio* (1990, św. Jan Paweł II) – Encyklika podkreśla **trwałą aktualność misji** w świecie, który mimo postępu technicznego zatracił sens rzeczy ostatecznych. Jan Paweł II pisze o **współczesnym świecie, który wydaje się tracić poczucie ostatecznego sensu i samej egzystencji** – i wskazuje, że *tylko Chrystus* w pełni **objawia człowiekowi prawdę o nim samym**, przywracając mu zagubiony sens życia. To nauczanie koresponduje z myślą Giussaniego: według niego serce człowieka jest „niespokojne” i szuka nieskończoności, a Chrystus (chrześcijańskie Objawienie) stanowi odpowiedź na ten **wymóg sensu**, przywracając człowiekowi poczucie celu i godności.

- *Gaudium et Spes* (1965, Sobór Watykański II) – „*Radość i nadzieja*” Soboru wyraża personalistyczne podejście, bliskie Giussanemu. Kościół przypomina, że **nic, co prawdziwie ludzkie, nie jest mu obce**, i że ludzie wszystkich kultur zadają sobie „*niepokojące pytania o sens życia, działania i śmierci*”. Szczególnie istotne jest stwierdzenie Soboru, iż **tylko Bóg może w pełni zaspokoić najgłębsze pragnienia ludzkiego serca** – serca, które nie nasyci się wyłącznie doczesnością. Giussani, mówiąc o „*wymogach serca*” i konstytutywnym pytaniu o sens wpisanym w naturę człowieka, realizuje w praktyce tę soborową wizję: jego podejście pastoralne zakłada dialog wiary z najgłębszymi pytaniami egzystencjalnymi każdego człowieka, co stanowi istotę *Gaudium et Spes*.
- *Lumen Gentium* (1964, Sobór Watykański II) – Konstytucja dogmatyczna o Kościele podkreśla rolę świeckich w misji Kościoła. „*Z racji swojego powołania do nich należy [do świeckich], by szukać Królestwa Bożego, zajmując się sprawami świeckimi i układając je po myśli Bożej*” – stwierdza Sobór. Giussani antycypował tę wizję: jego **ruch Comunione e Liberazione oraz cały nacisk na świadectwo życia chrześcijańskiego w świecie świeckim odpowiada idei, że cały Lud Boży jest odpowiedzialny za ewangelizację. *Lumen Gentium* nazywa Kościół „światłem narodów”, a u Giussaniego wiara ma być światłem obecnym pośród codzienności. Jego podejście pokazuje praktyczną realizację nauki Soboru – świeccy jako apostołowie w świecie**, przemieniający kulturę od wewnątrz mocą żywej wiary.**